

KAREKİN DEVECİYAN

1868 (veya 1867) tarihinde Harput'ta doğdu. İlköğrenimini kentteki Fransız okulunda aldıktan sonra İstanbul'daki Lusavoriçyan Katolik okulunda okudu. 1891'de Düyun-u Umumiye İdaresi'nde memuriyete başladı. Bursa (1903), Bandırma (1904), Selanik (1905), Sivas (1908) ve Beyrut (1909) Düyun-u Umumiye bölge müdürlüklerinde memurluk, muhasebecilik, gümrük resmi başkontrolörlüğü, sandık amirliği gibi görevlerde bulundu. 1910'da İstanbul Balıkhanesi Merkez Müdürlüğü'ne, 1917'de balık işleri başmüfettişliğine, 1922'de balıkçılık başkontrolörlüğüne atandı. 31 Mart 1927'de, 36 yıl süreyle çalıştığı Düyun-u Umumiye'den emekliye ayrıldı.

1915'te İstanbul'da yayımladığı *Balık ve Balıkçılık* adlı eseriyle alanında bir ilki gerçekleştiren ve büyük övgülere mazhar olan Deveciyan, bu kitabın *Pêche et Pêcheries en Turquie* (Türkiye'de Balık ve Balıkçılık, İstanbul) adı altında yapılan geliştirilmiş Fransızca baskısıyla, yurtdışında da ilgiyle karşılanan ölümsüz bir eser vermiş oldu. İlki 1893 yılında olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde "D. Karekin", "D. Karekin Kemal", "K. Kemal" müstear adlarıyla bilimsel konularda pek çok yazı yayımlayan ve çeviriler yapan Deveciyan, balıkçılık terimleriyle ilgili sözlük çalışmaları vesilesiyle, Maarif Nezareti bünyesinde 1910'lu yıllarda kurulan İstilahât-ı İlmiyye (Bilimsel terimler) Encümeni'ne de üye seçilmişti. Deveciyan, uzun ve verimli bir çalışma hayatının sonunda, 1948'de, Türk Basın Birliği tarafından, gazetecilikte elli yılı tamamlamış bir emektar yazar olarak ödüllendirildi.

Hayganuş Deveciyan ile evliliğinden Levon, Şnorhig, Vahram ve Keğam adında dört çocuğu olan Karekin Deveciyan, emeklilik yıllarında sık sık, evinin de bulunduğu Ortaköy'ün sahilinde, küçük taburesi üzerinde elinde oltasıyla balık avlarken görülüyordu. 8 Ocak 1964'te, kısa bir rahatsızlık döneminden sonra hayatını kaybetti; 11 Ocak 1964'te Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi'ndeki cenaze merasiminin ardından, Şişli'deki Ermeni Katolik Mezarlığı'na gömüldü.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, İstanbul Balıkhanesi eski müdürü ve balıkçılık başmüfettişi Karekin Efendi Deveciyan'ın 1915'te İstanbul'da Osmanlıca (*Balık ve Balıkçılık* adıyla), 1926'da geliştirilmiş Fransızca basımı yapılan *Pêche et Pêcheries en Turquie* adlı kitabının Türkçe çevirisidir. Fransızcadan yapılan bu çeviride kitabın Osmanlıca basımı da kaynak olarak değerlendirilmiş ve göz önünde bulundurulmuştur.

Kitabın 6., 10., 16. ve 32. sayfalarındaki fotoğraflar Garo Kürkman'ın kişisel arşivinden alınmıştır. Sayın Kürkman'ın yanı sıra, kitabın Osmanlıca ve Fransızca nüshalarını kullanımımıza sunan Sahaf Turkuaz'a çok teşekkür ederiz.

Türkçe yazımda, Adam Yayınları'nın *Ana Yazım Kılavuzu*'na uyulmaya çalışılmıştır.

Kitapta kullanılan kısaltmaların açılımları şöyledir:

Alm.	: Almanca	Lat.	: Latince
bkz.	: bakınız	m	: metre
cm	: santimetre	mm	: milimetre
ç. n.	: çevirenin notu	MÖ	: Milattan Önce
D.	: Dalyan	MS	: Milattan Sonra
Fr.	: Fransızca	no	: numara, sayı
İng.	: İngilizce	Rus.	: Rusça
İt.	: İtalyanca	s.	: sayfa
gr	: gram	V.	: Voli
km	: kilometre	vs.	: vesaire
kg	: kilogram		

y a y ı n c ı n ı n n o t u

TÜRKİYE'DE
BALIK ve BALIKÇILIK

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdıvyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 75

Türkiye’de Balık ve Balıkçılık
Karekin Deveciyan

Yayına Hazırlayan
Rober Koptaş

Redaksiyon
Sosi Dolanoğlu

Kapak Tasarımı
Mehmet Sinan Niyazioğlu

Kitabın 1926 tarihi Fransızca baskısının kapağından hareketle

Mizanpaj
Sayat Ayık

Tablolar
Tamar Nalcı - Garin Çavuşyan

© 2013, Aras Yayıncılık
ISBN 9789757265757

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

Birinci Baskı: Mart 2006, İstanbul
Altıncı Baskı: Eylül 2017, İstanbul

TÜRKİYE'DE BALIK ve BALIKÇILIK

KAREKİN DEVECİYAN

İstanbul Balıkhanesi Eski Müdürü

Balıkçılık Başmüfettişi

FRANSIZCADAN ÇEVİREN

EROL ÜYEPAZARCI

KAREKIN DEVECİYAN
1868(?), Harput - 1964, İstanbul

Karekin Deveciyan ve Eseri Hakkında

Erol Üyepazarcı*

Sizlere sunmakla mutlu olduğumuz Karekin Deveciyan'ın ünlü eseri *Balık ve Balıkçılık* ile yazarın kendisi hakkında bazı bilgiler vermeyi uygun bulduk.

Türkiye'de balıkçılık konusunda yazılmış en önemli eserlerin başında gelen ve konuyla ilgilenen herkesin takdirini kazanan çalışma, son yıllarda yayımlanan ve sayıları çok hızla artan balık ve balıkçılıkla ilgili kitapların hemen hepsinin başvuru kaynağı olmuştur. Deveciyan'ın eserinin kaynak olarak değerini söz konusu kitapları yazanların bazıları belirtmişlerse de bazıları merhum Deveciyan'ın eserinden sayfalarca alıntı yapmalarına karşın faydalandıkları bu kaynağı göstermek gereğini duymamışlardır. Ancak konularında gerçekten usta iki isimden biri olan Sıtkı Üner 1975'de yayımlanan *Balık Avcılığı ve Yemekleri* kitabında ve Ali Pasiner de 1998'de yayımlanan *Balık ve Olta* kitabında Karekin Deveciyan'ın eserinin önemini belirtip kaynak olarak yararlandıklarını ifade etmişlerdir.

Karekin Deveciyan'ın eseri, alanındaki ilk çalışmadır; yazarının konuya olan hâkimiyeti, verdiği ayrıntılı bilgiler ve özellikle Fransızca olarak yapılan ikinci baskısında mevcut tablolardaki iktisadi malumat, bugün bile onu emsalsiz bir eser olarak değerlendirmemize neden olacak kadar önemlidir. Avrupa bilim çevrelerinde de takdirle karşılanan ve İtalyan zoolog Ninni tarafından İtalyancaya da çevrilen bu eser, Türkiye'deki deniz ve tatlısu balıklarıyla deniz canlılarını; av aletleriyle volileri, dalyanları ve avlanma tekniklerini içererek balıkçılık konusuna ilgi duyan herkes

* 1938, İstanbul doğumlu yazar ve çevirmen. İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'nden mezun olduktan (1962) sonra, otuz yıl kadar Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nda üst düzey görevlerde bulundu. Telif ve çeviri on yedi kitap yayımladı. Polisiye kitaplar, II. Abdülhamit dönemi ve İstanbul tarihi gibi konularla ilgileniyor.

için zengin bir kaynak oluşturur. Bugün bile Türkiye balıkları ve balıkçılığı konusunda Deveciyan'ın eseri kadar ayrıntılı bilgileri içeren bir kitabın hâlâ yazılmadığını rahatlıkla iddia edebiliriz.

Eser ilk olarak *Balık ve Balıkçılık* adı altında Rumi 1331 [Miladi 1915] tarihinde Arap harfleriyle Düyun-u Umumiye yönetimi tarafından bu kuruluşun matbaasında bastırılmıştır. Büyük boyda 446 sayfalık bir eserdir ve sonunda balıkçılıkla ilgili 60 sayfalık Türkçe-Fransızca bir sözlük bulunmaktadır.¹

Rahmetli hocamız mümtaz tarihçi Reşat Ekrem Koçu ölümsüz eseri *İstanbul Ansiklopedisi*'nde *Balık ve Balıkçılık*'tan şöyle söz etmektedir:²

Balık ve Balıkçılık: İstanbul Balıkhanesi eski merkez müdürlerinden Karakin Bey Deveciyan tarafından telif edilmiş milli kütüphanemizin ölmez büyük eserlerinden biridir; İstanbul Ansiklopedisi'nin tam güven ile istifade eylediği zengin bir kaynaktır. Eser, eski Düyun-u Umumiye İdare Meclisi tarafından takdir edilmiş, müellifi ikramiye ile telif edilmiş ve adı geçen idare tarafından bastırılmıştır.

Büyük kıt'ada 440 sahife olan bu muhalled [sonsuzca kadar değeri eksilmeyecek] eserinde Karakin Bey Deveciyan mesela mevkilerini, hudutlarını, devam müddetleri ile her mevsim ne zaman kurulduklarını, ne cins balık tutulduğunu ve kadimdenberi devam edegelen teamüllerini [eskiden beri süregelen geleneklerini] yazarak İstanbul sularında 42 dalyan adı veriyor ve yalnız Boğaziçi'nde eskiden beri devam edegelen teamül ve âdetleriyle 59 voli yerinin mevkiini tespit ediyor...

"Balık ve Balıkçılık" milli kütüphanemizde benzerine ender rastlanan muazzam eserlerdendir; kendi mevzuunda ise tek eserdir. Pek az sayıda basıldığı muhakkaktır. İstanbul sahaflarında kolay bulunmaz. Elden düşme olarak mesela 1937'de bir nüshasının 15 liraya satın alındığı ve akabinde ikinci bir nüshasının 50 liraya aranıp da bulunamadığı görülmüştür.

Bu eserin yeni bir baskısının yapılması ve 1915'den bu yana Türk balıkçılığı üzerine 45 yıllık boşluğun doldurulması çok hayırlı bir iş olur ancak "Balık ve Balıkçılık" kitabı gibi önemli bir eseri basmak için İstanbul'un Bâbı-ı âli'sinde yayıncı aramak beyhudedir, vaktiyle Dü-

1. Bu sözlük nedeniyle Karekin Deveciyan o günlerde Maarif Nezareti'nce kurulan İstilahât-ı İlmiyye (Bilimsel terimler) Encümeni'ne üye seçilmiştir.

2. Reşat Ekrem Koçu, "Balık ve Balıkçılık," *İstanbul Ansiklopedisi* içinde, Cilt IV, İstanbul, 1960, s. 2037-2040.

yun-u Umumiye İdaresi tarafından basılmış olan bu eserin yeni baskısı ancak İstanbul Belediyesi'nin himmeti ile tahakkuk edebilir.

Yazarımızın bu eserinin yayımlandığı günlerde Türk aydınları katında da olumlu yankılar uyandırdığını görüyoruz. Örneğin Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, kitabı alıp okuduktan sonra yazarını, aşağıda sunacağımız 24 Mart 1332 [8 Nisan 1916] tarihli mektubuyla kutlamıştır:

Dersaadet Balıkxane Merkez Müdürü Deveciyan Karekin Efendi'ye
Balığa ve balıkçılığa ait yazmış olduğunuz kitabı satın aldım ve bazı faydalarını kemâl-ı merakla okudum.
Maatteessüf memleketimizde bu gibi kitaplar nadiren yazılıyor. Memleketim namına sizi tebrik ederim.

Meclis-i Âyan Reisi
Ahmet Rıza

Karekin Deveciyan Efendi, eserini 1923 yılında, son Osmanlı padişahı Vahidettin'in yurt dışına kaçmasından sonra TBMM tarafından halifelige seçilen Abdülmecid'e de takdim etmiş ve ondan da 3 Eylül 1339 [1923] tarihinde başmabeyincisi Ahmet Hikmet Bey vasıtasıyla şu mektubu almıştır:

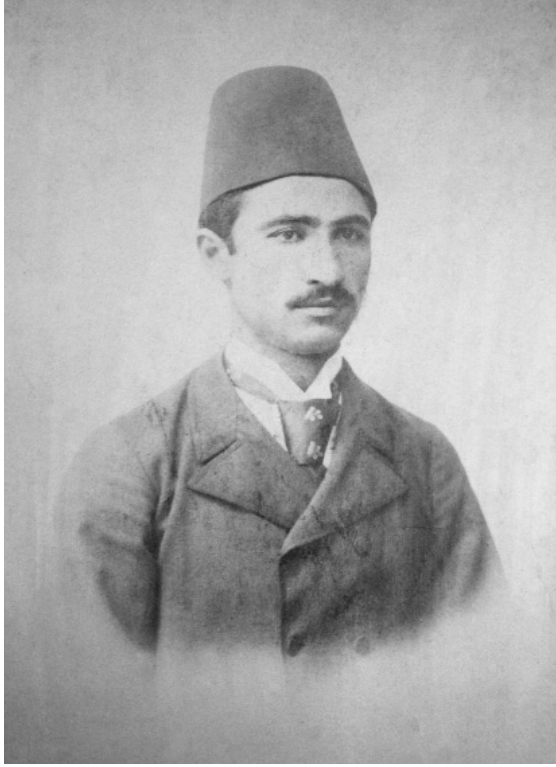
Balıkxane Merkez Müdürü Karekin Deveciyan Efendi'ye;
Zât-ı Hazret-i Hilafetpenahi Serkurenalığı
No: 50

Huzur-u âliy-i Hilafetpenahi'ye takdim edilen (Balık ve Balıkçılık) nam eseriniz led'elmütalaa mahzuziyet-i seniye'yi mucib olduğu ve eserin telifinde sarfetmiş olduğunuz mesai ve tettebbuatınızın şâyân-ı takdir-i âli görüldüğü tebliğ ve bilvesile beyan-ı ihtiram olunur efendim.

Ahmet Hikmet
Serkârin-i Hazret-i Hilafetpenahi

Karekin Deveciyan, bu önemli eserini 1925 yılında yine Düyun-u Umumiye İdaresi yardımıyla bu kez Fransızca olarak *Pêche et Pêcherie en Turquie* adıyla yeniden yayımlamıştır. Yukarıdaki iki alıntıyı yaptığımız Rahip Yervant Gomidas Çark'ın *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler* adlı kitabı için kendi kısa yaşamöyküsünü kaleme alan Deveciyan eserinin bu yeni baskısından şöyle söz eder:³

3. Y. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*, İstanbul, 1953, s. 175-179.

Karekin Deveciyan gençlik yıllarında.

“Balık ve Balıkçılık”ın neşrinden on sene sonra, bu eserim Fransızca olarak “Pêche et Pêcherie en Turquie” adıyla ıslah ve tâdil edilerek yeniden neşredilmiştir. Fransızca bu baskıda, bilim su hayvanlarının Latince isimleri konulduğu gibi, birtakım mühim ilaveler dahi yapılmıştır. Mesela, Türkiye hududu dahilinde avlanan bütün tuzlu ve tatlı su balıklarının cins, fiyat ve miktarını yıldan yıla gösterir 15 yıllık bir cetvel, bu cetvele konulan hayvanların 4 yıllık av miktarıyla fiyat ve kıymetlerini aylık olarak gösteren bir başka tablo; Türkiye sahillerinde yakalanan av mahsullerinin yakalandıkları yer ile cins, miktar ve kıymetini gösterir bir tablo, Türkiye’deki göllerde yaşayan hayvanların cinsleriyle bunlardan her yıl avlanılanların miktar ve kıymetini gösterir bir tablo kitabın sonuna konulmuştur ki bu tablolar 168 büyük sayfa tutmaktadır.

Gerçekten de *Balık ve Balıkçılık*’ın Fransızca baskısı, ilk Türkçe baskısından daha kapsamlıdır ve yazarın belirttiği gibi daha bilimsel bir görünüm kazanmış ve arkasına eklenen Türkiye’deki balıkçılığın ekonomik boyutunu saptayacak önemli bilgiler içeren tablolarla da çok zenginleşmiştir.

Siz okuyucularımıza sunduğumuz bu yapıt, esas olarak söz konusu Fransızca kitaptan yapılan çeviridir; ancak yazarın daha önce çıkan Arap harfli Türkçe yapıtı da çeviri yapılırken bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Kitabın yazarı Karekin Deveciyan Efendi’nin yaşamıyla ilgili bilgiler ise maalesef çok kısıtlıdır. Reşat Ekrem Koçu’nun *İstanbul Ansiklopedisi*’ndeki “Deveciyan Karakin” maddesi⁴ ve Tarih Vakfı ile Kültür Bakanlığı’nın çıkardığı *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*’nde Ali Pasiner’in kaleme aldığı “Deveciyan, Karekin” maddesi⁵ ile 50 yıl yazarlık hayatı

4. Koçu, “Deveciyan (Karakin),” *a.g.e.*, Cilt VIII, İstanbul, 1966, s. 4531

5. Ali Pasiner, “Deveciyan Karekin,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde, Cilt III, İstanbul, 1994, s. 43-44.

olan kişiler için Türk Basın Birliği tarafından 1948 yılında yapılan jübile hakkında bilgi veren ve bu arada jübilesi yapılan yazarlardan biri olan Karekin Deveciyan hakkında da malumat veren 1 Ekim 1948 tarihli *Vakit* gazetesi eki ve ölümünü müteakip İstanbul'da Ermenice yayımlanan *Marmara* ve *Jamanak* (*Vakit*) gazetelerindeki yazılar bulabildiğimiz kaynaklardır. Bu dört kaynak ve yukarıda sözünü ettiğimiz *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler* kitabındaki Karekin Deveciyan'ın kendi kaleminden çıkma metin ışığında yazarımızın yaşamını şöyle özetleyebiliriz.

Karekin Deveciyan'ın doğum tarihi ihtilaflıdır; Reşat Ekrem Koçu'nun makalesinde ve Deveciyan'ın kısa özyaşamöyküsünde doğum tarihi olarak 1868 verilmektedir. Yukarıda söz konusu ettiğimiz *Vakit* gazetesinin "Basın Hayatında 50 Yıl" isimli ekinde de doğum tarihi 1 Ocak 1283 [1868] olarak gösterilmektedir. Ölüm haberini veren Ermenice *Marmara* ve *Jamanak* gazeteleri ise öldüğünde 103 yaşında olduğunu yazarak doğum tarihini 1861 olarak göstermektedir. Ali Pasiner ise doğum tarihini 28 Şubat 1867 olarak vermektedir. Pasiner'in gün belirterek verdiği tarihi hangi kaynaktan öğrendiğini bilemiyoruz. Sayın Ali Pasiner de Hakk'ın rahmetine kavuştuğundan sorma imkânı da bulamadık. Ancak merhum Pasiner'in Deveciyan'ın memuriyet yaşamı ile ilgili olarak verdiği ayrıntılı bilgiler kendisinin kaynağı hakkında olumlu düşünmemize neden olmaktadır. Bütün kaynaklar yazarımızın Harput doğumlu olduğunda hemfikirdir.

Deveciyan Harput'taki Fransız okulunda başladığı öğrenimini İstanbul'da Katolik Ermenilerin okulu olan Lusavoriç İdadisi'nde tamamlamıştır. 1 Mart 1891'de Düyun-u Umumiye İdaresi'ne girmiştir. Bilindiği gibi Düyun-u Umumiye sözcüğü "Genel Borçlar" anlamında olup Osmanlı İmparatorluğu ile ona borç veren devlet ve kurumların, ödenemeyen bu borçların tasfiyesi için anlaşmalarıyla 1881'de kurulan bir mali örgütlenmedir. Borçların bir bölümünün ödenmemesinin kabulü karşılığı bu örgüte devletin bazı gelirleri güvence olarak verilmiştir. Örneğin Karekin Deveciyan'ın ileride müdürlüğünü yapacağı İstanbul Balıkhanesi'nin gelirleri bu bağlamda Düyun-u Umumiye'ye terk edilmiştir. Yazarımız, Bursa (1903), Bandırma (1904), Selanik (1905), Sivas (1908) ve Beyrut (1909) Düyun-u Umumiye bölge müdürlüklerinde memurluk, muhasebecilik, gümrük resmi başkontrolörlüğü, sandık amirliği gibi görevlerde bulunmuştur. 1 Kasım 1910'da İstanbul Balıkhanesi Merkez Müdürlüğü'ne, 19 Kasım 1917'de balık işleri başmüfettişliğine, 1 Ağustos 1922'de balıkçılık başkontrolörlüğüne atanmıştır. Lozan Antlaşması ve onu izleyen diğer ge-

lişmelerle Düyun-u Umumiye merkez idaresi kadrolarının tedricen kaldırılmasından dolayı 31 Mart 1927’de 36 yıldır çalıştığı bu kurumdan ayrılmak zorunda kalmıştır; zaten artık 60 yaşındadır.

Kaynaklar ve kendi ifadesine göre Karekin Deveciyan bazı müstear adlarla “Tesadüf” ve “Gül Fidanı” adıyla iki Fransızca öyküyü dilimize çevirmiştir. Yaptığımız araştırmada “*Tesadüf*” adlı öykünün 1311’de [1893] dönemin ünlü yazarlarından Alexandre Dumas Père’den çevrildiğini ve Ermeni yayıncı Artin Kantarcıyan tarafından yayımlandığını saptamış bulunuyoruz. Kitap 60 sayfalık bir uzun hikâyedir.⁶ “Gül Fidanı” ise 1312 (1894) yılında S. Schmidt isimli bir yazardan çevrilmiş 59 sayfalık bir öyküdür.⁷ Karekin Deveciyan ilk çevirisinde “D. Karekin”, ikinci çevirisinde “D. Karekin Kemal” adlarını kullanmıştır.

Yazarımız ayrıca, kendi ifadesine göre, “K. Kemal” adıyla, İstanbul’da çıkan bazı gazete ve dergilerde fenni makaleler yazmıştır. 50. yazarlık yılının kutlanması dolayısıyla, *Vakit* gazetesi ekinde Karekin Deveciyan’ın ilk yazısının 17 Kasım 1309’da [29 Kasım 1893] yayımlandığı belirtilmiştir.

Karekin Deveciyan, özellikle kitabının yayımlanmasından sonra konuyla ilgilenen uluslararası bilim çevrelerinde hakkı olan ilgiyi görmüş ve kendisine bilimsel konularda başvurulmuştur. Bu başvurulardan birini, yaşamöyküsünde kendisi şöyle anlatmaktadır:

Akıcı ve geçici balıkların en büyüğü ve mühimmi bulunan ve bizde orkinos denilen ton balıklarının Adriyatik Denizi’nden Karadeniz’e kadar her yıl gelip gittiklerini milattan evvel yazılmış birtakım tarih-i tabii kitapları da yazmış olmasına karşın bunun ne derece gerçek olduğunu anlamak için zooloji bilginlerinden bazı tanınmış kişiler araştırmaya başlamışlardı. İtalya, Fransa ve İspanya sularında avlanan tonbalıklarının karınlarından bazan çıkan olta iğnesi, zoka, iskandil gibi maddelerin, ortaya çıkarıldığı tarihle diğer ayrıntılarını kayıt etmek ve saklamak yerel balıkçıların her zaman yaptığı işlerden olduğundan; M. Seller gibi birkaç bilim adamı birleşip yukarıda söz konusu edilen memleketlerin sahillerinde avlanan tonların karından tesadüfen çıkan av araçlarını toplayıp tetkik ettiklerinde bir kısmının hangi memleket sularına ait olduğunu saptayamadıklarından eserimi İtalyancaya çeviren Ninni’nin aracılığı ile söz konusu araçların fotoğraflarını ayrıntılı bir mektupla bendenize gönderdiler.

6. Seyfi Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, Cilt IV, İstanbul, 1977, s. 1832.

7. Özege, *a.g.e.*, Cilt II, İstanbul, 1973, s. 461.

Fotoğraflardakilerin bazılarının bizim Türk balıkçıları tarafından kullanılan av araçlarına ait olduğunu yazmam üzerine, tereddüt ettikleri av araçlarının hepsini bir sandık içerisinde gümrük vasıtasıyla gönderdiler. Uzun uzadıya tetkik ettikten sonra, gönderilen araçların beş altı tane-sinin bizim balıkçıların yaptığı ve kullandığı av araçları olduğunu kanıtlarıyla ve ayrıntılı bir şekilde yazmam üzerine bilimsel bir konunun araştırılmasına katkılarımın dolaylı olarak bendenize ve gerek eski Düyun-u Umumiye yönetim kuruluna tebrik ve teşekkür mektupları göndermenin yanında, Profesör Sella Massimo tarafından yayımlanan *Les Migrations des Thons* adlı eserde bendenizin düşüncelerini kabul ve hizmetimi sitayişle takdir ve tebrik ettiler.

Karekin Deveciyan, uzun bir emeklilik yaşamından sonra neredeyse bir yüzyıl süren ömrünü 8 Ocak 1964 tarihinde noktaladı. Kentimizde Ermenice yayımlanan *Marmara* gazetesinin 11 Ocak 1964 tarihli nüshasında yazarımızın vefatıyla ilgili şu haber çıktı:

Ermeni cemaati çok değerli evlatlarından birini, “Balıkxane” ve “Düyun-u Umumiye İdaresi Balıkçılık Bölümü” eski müdürü merhum Karekin Efendi Deveciyan’ı yitirdi. Cenaze töreni dün Ortaköy Ermeni Katolik Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi’nde yapıldı. Törene seçkin bir cemaat katıldı. Rahip Bedros Kavukyan’ın yönettiği ayininden sonra, cenaze merasimi Başpiskopos Boğos Kireçyan başkanlığında, rahipler Krikor Çarıklıyan ve Boğos Basmacıyan’ın katılımıyla gerçekleşti.

Merhumun naaşı kilisenin ön kısmında güzel bir kaide üzerine yerleştirilmişti. Rahipler Bedros Kavukyan, Kaspar Beyleryan ve Rum bir papaz saygı duruşunda naaşı çevrelemişlerdi. Tabutun üzerinde ve etrafında ailesinin haç şeklindeki çelengi ile evlatlarının ve yakınlarının gönderdikleri çelenkler bulunuyordu. Ayrıca “İstanbul Balıkçılar Cemiyeti”nden de bir çelenk gönderilmişti. İlahiler muganni heyeti tarafından okundu.

Daha sonra Deveciyan Efendi’nin tabutu güzel bir cenaze arabasına yerleştirilerek Şişli Ermeni Katolik Mezarlığı’na götürüldü. Emektar ve sadık devlet memurunun yorgun bedeni burada toprağa verildi.

Rahmetli Karekin Efendi Deveciyan, muhteşem, değerli ve eşsiz *Balık ve Balıkçılık* adlı eseriyle ardında büyük bir isim bıraktı. Kendisi ömrünün sonuna kadar *İstanbul Ansiklopedisi*’nde, Avrupa ve Ortadoğu dil-bilim akademilerinde bilgisi tartışılmaz bir balık bilimci ve su ürünleri uzmanı olarak çalışmıştı. Rahmetli 103 yaşında, ardında dev bir eser, bir başyapıt bırakarak hayata gözlerini yumdu.

**

Այլի Տիկ. Հայկանյու Տէվէճեան (Բարիդ),
 Գերազայծառ Տ. Ստեփան Թ. Ծ. Վլադ. Ստեփաննան,
 Տէր եւ Տիկ. Լեւոն Տէվէճեան եւ զուակը (Բարիդ),
 Օր. Շնորհիկ Տէվէճեան,
 Տեարբ Վահրամ եւ Գեղամ Տէվէճեան (Բարիդ),
 Իրենց աղպականներուն եւ բարեկամներուն խոր ցումով կը ծանուցանեն մաշը Իրենց յոյժ սիրեցեալ ամուսնոյն, հօր, մեծհօր եւ զարմիկին

ԳՐԱՐԵԳՐՆ ՏԷՎԷՃԵԱՆՆԻ

որ տեղի ունեցաւ յետ կարճատեւ հիւանդութեան:
 Յուշարկւարութիւնը պիտի կատարուի ԾԱԲԱԹ 11 Յունվար 1964 ժամը 11ին Օրթազիւղի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցին ուրիշ մարմինը պիտի փոխադրուի Երզնիի զերեզմանատունը ամփոփուելու համար իբր ընտանեկան դամբարանին մէջ:
 Յուակցութիւնք սոմարի ստորագրութեամբ:
 Յուլ. կզմ. ՊէճիՏեԱՆ
 JA. 114

Karekin Deveciyan'ın ölüm ilanı (Jamanak, 9 Ocak 1964)

Eşi Hayganuş Deveciyan (Paris), kuzeni Başrahip İsdepan İsdepanyan [Philadelphia], Deveciyan çiftinin çocukları Levon, Şnorhig, Vahram ve Keğam (Paris), Karekin Deveciyan'ın ölümünü ve 11 Ocak 1964 Cumartesi günü saat 11'de Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi'nde yapılacak cenaze merasimini duyuruyorlar.

Bulabildiğimiz kaynaklardan yaşamını vermeye çalıştığımız merhum Karekin Deveciyan'ın bu ilginç ve ayrıntılı eserini ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz. Bir taraftan Türkiye denizlerindeki ve tatlısularındaki balıklar hakkında bilimsel verileri incelerken, bir taraftan da balık yemekleri hakkında bilgi sahibi olacak, bir yandan özellikle İstanbul denizlerinde yüzyıl önceki balık çeşitliliği ve bereketini öğreneceksiniz; bir yandan da çevirmeniniz gibi, Arnavutköy'de zıpkınla tonbalığı avlandığına şaşırıp kalacaksınız.

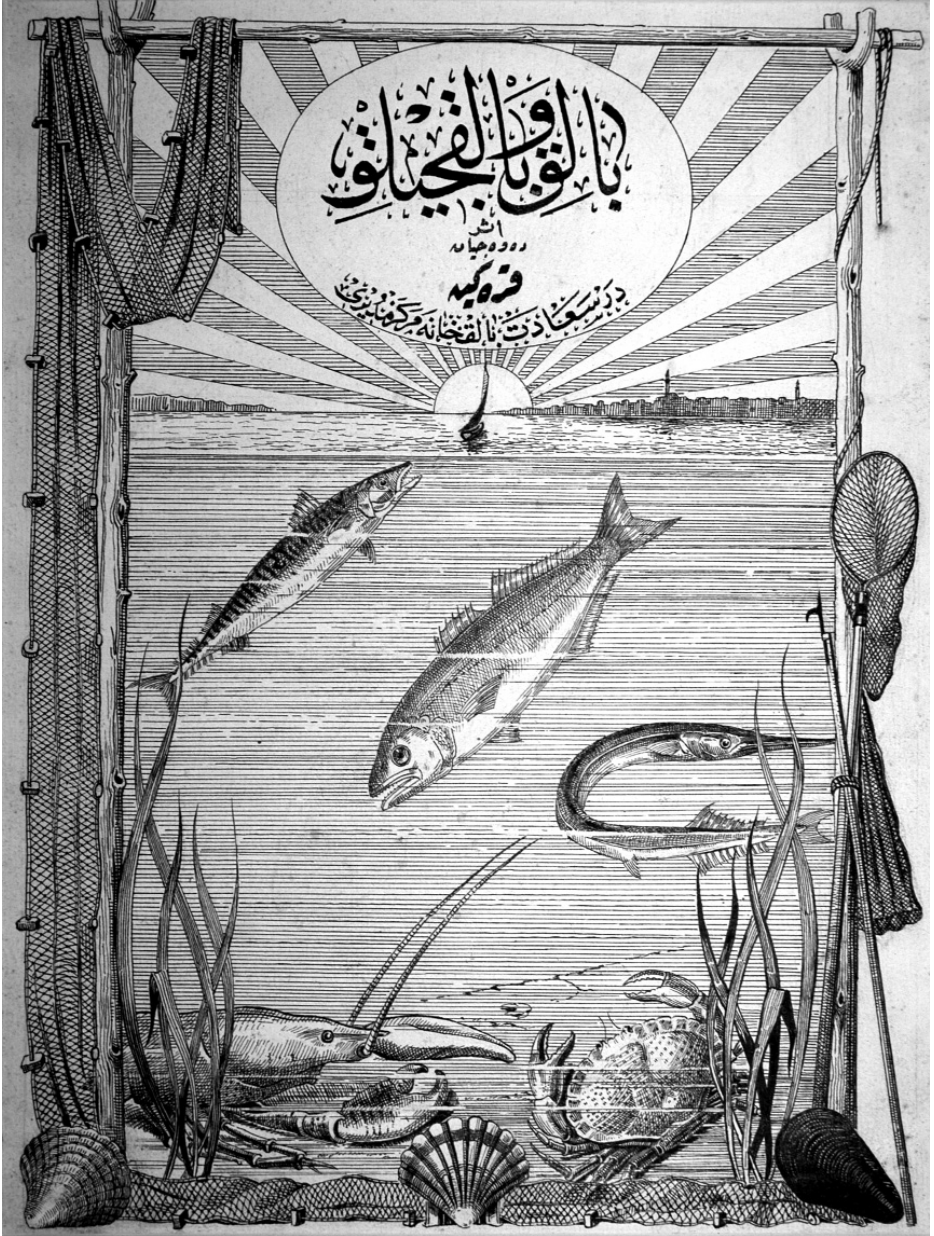
Bilimsel olduğu kadar ekonomik veriler içeren, hatta balıkçılar arasındaki gelenek ve göreneklerin anlatımıyla folklorik bir çalışma da olan bu önemli yapıtın yeniden yayımlanmasına önyak olan Aras Yayıncılık ilgililerine teşekkür borcumu ifade etmek isterim. Bu arada iki kişiye daha teşekkür borcum var. Birincisi Osmanlıca deyiimiyle bir “heveskâr” işi olan çevirimi, meslekten bir usta çevirmen olarak denetleyip düzelten Sosi Dolanoğlu Hanımefendi'ye, diğeri de Karekin Efendi Deveciyan'ın bu ilginç eserini ilk kez bana tanıtan arkadaşım, can dostum Orhan Kaya Çakır'adır.

Etiler, Şubat 2006

Mukaddeme

Memleketin tabii servetlerinden bulunan balıklar ile sair su hayvanları hakkında ecnebi memleketlerde tetkik ve mükemmel incelemeler icra ve mezkur hayvanların cinsleri ve şekilleriyle hayat ve avlanma suretleri ve ticareti hakkında çeşitli lisanlarda çeşitli eserler yazılıp yayımlandığı ve Osmanlı ülkesi sularında ve bilhassa Dersaadet [İstanbul] civarındaki boğaz ve denizlerde avlanan balıklar lezzet ve nefaset itibariyle müstesna bir şöhrette sahip oldukları halde; bunlar hakkında şimdiye kadar hiçbir inceleme yapılmaması ve buna dair bir eser vücuda getirilmemesi bizde balıkçılık fen ve ticaretinin zamanın terakkisinden nasipsiz ve avcılığın yalnızca sahil balıkçılığına münhasır kaldığına delil telakki olunabilir. Bu arada göçmen balıkların göç zamanı ve göç yolları hakkında da bizim balıkçıların malumatı pek mahduttur. Mesela geçen 1327, 1328 ve 1329 [1911, 1912, 1913] senelerinin avlanma mevsiminde Dersaadet ve civarında uskumru ve çiroz balıkları avlanılamaması sebebi hakkında mahalli avcılardan verilen izahatın muhtelif ve farklı olması, daha doğrusu esaslı hiçbir sebep gösterilememesi buna örnek olarak verilebilir. Şöyle ki, söz konusu mevsimde uskumru balıklarının ne oldukları en tecrübeli balıkçılarla dalyan sahiplerinden sual olduğunda bazıları “Karadeniz Boğazı ile Marmara Denizi’nde yatmış olan torik balıklarının uskumruları yeyip mahveylediğini”; bir kısmı da “torik balıklarının korkusundan uskumru balıklarının sahile yaklaşmaksızın derinlerden geçip Akdeniz’e gittiklerini” ve diğerleri ise “uskumru balıklarının toriklerin korkusundan Karadeniz’de yatıp Boğaz’dan içeriye girmediklerini” beyan ettiler; ne gibi tedbirlerin bu hali önleyebileceği sualine de “Allah torikleri kırmadıkça uskumrunun yüzünü göremeyeceğiz” cevabı verilmekte idi. Torik balıklarının toplam parasal değerinin uskumrunun

1. Bu önsöz yapının Fransızca baskısında Fransızcaya çevrilmiş olarak verilmiştir; ancak bu metin, 1915 baskısındaki önsözün tamamı değil, kısaltılmış bir şeklidir. Biz bu kısaltılmış önsözü çevirmektense, Arap harfli Türkçe ilk baskıdaki önsözün tamamını, yazarın ifade tarzına dokunmadan, mümkün olduğu kadar az sadeleştirerek buraya almayı yeğledik. (ç. n.)

Kitabın 1915 tarihli Osmanlıca baskısının kapağı

“Balık ve Balıkçılık / Eser: Deveciyan Karekin /
Dersaadet [İstanbul] Balıkhane Merkez Müdürü”

gelirlerinden daha fazla ve ehemmiyetli olması hasebiyle, uskumru balığı avlayabilmek için toriklerin kırılmasını temenni eylemek felaketin daha büyüğünü arzu ve talep eylemek olacağından, zamanın son terakkilerinden habersiz olan balıkçıların cehaletin tesiriyle arzu ve temennilerinde bile kötü örnek olduğu kemâl-i teessür ve teessüfle görülmüştür.

Eğer bizde balıkçılık fenni hakikaten terakki ve av aletleri tekamül etmiş olsaydı, söz konusu senelerde toriklerden korkarak sahile yanaşmayan ve derin sulardan geçtiği muhakkak olan uskumru balıklarının muntazam şekilde avlanması temin edilir ve bunun neticesinde senede 100.000 liradan fazla bir servetin kaybına imkan bırakılmamış olurdu.

Bir de Avrupa'nın zevk ve ihtiyacına göre balık konserveleri üretecek fabrikalar bizde mevcut olmadığından; mevsiminde oldukça nefis ve leziz olan torik balıkları, çok avlandıkları günlerde pek ucuz fiyatla satıldığından, bu yüzden de milli ticaret ve servet çok zarar görmektedir. Mesela geçen 1327 senesi [1911] zarfında Dersaadet Balıkhanesi'ne gelen 3.115.000 çift torik balığı on iki buçuk milyon kuruşa satılmıştır. Bu torik balıklarının beher çifti beşer kilodan hesap edilirse on beş buçuk milyon kiloya balığ olmakta ve ortalama hesap ile kilosu otuz iki paraya² satıldığı anlaşılmaktadır ki çeşitli yiyecek fiyatlarının günden güne arttığı ve zam gördüğü şu günlerde kilosu hiç olmazsa beş, altı kuruştan aşağı satılmaması lazım gelen ve Avrupa'dan kutular içinde gelen tonbalıklarına kat kat üstün ve nefis bulunan yerli torik balıklarının böyle düşük fiyatla satılması yukarıda arz olunduğu üzere sanayiın eksikliğinden gelen üzülecek bir vakiadır.

Anlatılan mahzurların ortadan kaldırılmasına hizmet edecek gerekli ilerlemeye bir çığır açmak maksadıyla işbu kitabın yazılıp düzenlenmesine teşebbüs ettim. Gerçi bu teşebbüsümün gerçekleşmesinin, birtakım müşküllerin hâl edilmesine ve bazı fedakârlıkların yapılmasına bağlı olduğunu ve çok eski zamanlardan beri Şark'ta yapılagelen balıkçılığın yapılış tarzıyla alet, edevat ve av mahsülleri hakkında çeşitli malumatı içinde bulunduran bir eserin ilk defa olarak vücuda getirilmesinin çok zahmet ve külfete sebep olacağını bildiğim için; işe başlamadan evvel hayli tereddüt edilmişse de, Dersaadet Balıkhanesi'nde merkez müdürü olmam, balık ve balıkçılık hakkında teferrüatlı araştırma yaparken en mahir ve meşhur balıkçılar ve dalyan sahipleriyle istişare yahut av sahalarına bizzat giderek gerekli açıklama ve malumatı toplamaya müsait olduğundan; maddi ve manevi her türlü müşküllere ve külfete katlanarak işe başlanmış ve beş senelik bir sü-

2. Bir kuruş kırk para ettiğine göre, torik balığının fiyatı bir kuruştan azdır. (ç. n.)